

Agata Koziół
Jacek Zralek

Przynależność przedmiotów majątkowych do majątków małżonków

1. Uwagi ogólne

Problem przynależności poszczególnych przedmiotów majątkowych bądź do majątku wspólnego małżonków, bądź do majątku osobistego jednego z nich wiąże się ściśle z zagadnieniem zaciągania zobowiązań przez małżonka. Autorzy niniejszego opracowania przeprowadzili stosunkowo obszerne rozważania dotyczące zaciągania zobowiązań przez małżonków¹, jednak w ramach tych rozważań nie było możliwe szczegółowe zajęcie się zagadnieniem omawianym w niniejszej publikacji. Oczywiście jest, że wątpliwości dotyczące przynależności przedmiotów do konkretnego majątku pojawić się mogą jedynie wówczas, gdy małżonkowie nie wyłączyli istnienia majątku wspólnego w drodze majątkowej umowy małżeńskiej. Rozważania prowadzone są na tle ustroju ustawowego, pozostają one jednak aktualne także w przypadku majątkowych umów małżeńskich rozszerzających zakres wspólności oraz tę wspólność ograniczających.

Problematyka będąca przedmiotem niniejszego opracowania nie stanowiła przedmiotu pogłębionych badań doktryny. Z kolei orzecznictwo konsekwentnie doszukuje się istnienia domniemania faktycznego, zgodnie

¹ A. K o z i ó ł, J. Z r a ł e k, *Zaciąganie zobowiązań przez małżonków* (Materiały ogólnopolskiego zjazdu cywilistów – w druku).

z którym przedmioty nabywane w trakcie trwania wspólności małżeńskiej nabywane są z majątku dorobkowego². Ocena stanu prawnego komplikuje się dodatkowo, jeżeli uwzględni się wypowiedzi doktryny i orzecznictwa, zgodnie z którymi oświadczenie małżonka o wejściu przedmiotu do konkretnego majątku nie ma ani znaczenia decydującego ani prawnokształtującego³.

Zagadnienie oceny przynależności przedmiotu majątkowego do konkretnego majątku zyskało na doniosłości po nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r.⁴ Nowelizacja ta w art. 33 pkt 10 wprowadziła zasadę pełnej surogacji w odniesieniu do majątków osobistych małżonków. Oznacza to, że w przypadku nabycia przez małżonka jakiegokolwiek przedmiotu majątkowego wejdzie on w skład tego z majątków (osobistego lub wspólnego), z którego pochodziły środki na jego nabycie. Z tego też względu określenie przynależności rzeczy lub prawa, w zamian za które nabywany jest przez małżonka inny przedmiot majątkowy, ma bezpośrednie znaczenie dla ustalenia losu prawnego surogatu.

W codziennym życiu małżonkowie najczęściej nie przywiązują wagi do tego, z jakich środków są przez nich nabywane poszczególne składniki majątkowe. Problem przynależności określonych praw do jednego z majątków: osobistego lub wspólnego, ujawnia się dopiero w toku podziału majątku wspólnego, dokonywanego np. wyniku rozwodu, separacji lub śmierci jednego z małżonków. Konieczność rozstrzygnięcia kwestii przynależności konkretnych składników do danego majątku może się jednak pojawić także w czasie trwania wspólności majątkowej. W szczególności chodzić tu może o następujące przypadki: dokonywanie czynności, co do których art. 37 k.r.o. ustanawia wymóg uzyskania zgody współmałżonka, rejestracja pojazdu w sposób nieodzwierciedlający rzeczywistej

² Zob. wyrok SN z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85 (OSP 1986, nr 9-10, s. 409 i nast.); wyrok SN z dnia 9 stycznia 2001 r., II CKN 1194/00 (LEX nr 52375); postanowienie SN z dnia 6 lutego 2003 r., IV CKN 1721/00 (LEX nr 78276).

³ Orzeczenie SN z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07 (LEX 371389); K. Piasecki, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006, s. 159; P. Wójcik, *Nabycie własności przez małżonka pozostającego w ustroju wspólności ustawowej*, Rejent 2004, nr 2, s. 129 i literatura tam przytoczona.

⁴ Dz.U. z 2004 r. Nr 162, poz. 1691.

przynależności pojazdu do konkretnego majątku oraz w postępowaniu egzekucyjnym skierowanym do majątku osobistego małżonka. Wśród wymienionych zagadnień uwagę środowiska notarialnego przykuwa z pewnością grupa czynności wymienionych w art. 37 k.r.o. Większość z nich wymaga bowiem zachowania formy aktu notarialnego. Z tego względu szczególną uwagę należy zwrócić na dokonywanie przez jednego z małżonków czynności w formie aktu notarialnego, co do której ustawa wprowadza wymóg uzyskania zgody współmałżonka. Należy podtrzymać twierdzenie, zgodnie z którym art. 37 k.r.o. obejmuje jedynie czynności dotyczące przedmiotów wchodzących w skład majątku wspólnego⁵. Jeżeli więc czynność nie dotyczy majątku wspólnego (np. małżonek zbywa nieruchomość wchodzącą w skład jego majątku osobistego lub też nabywa nieruchomość ze środków ze swojego majątku osobistego), nie wymaga ona zgody z art. 37 k.r.o.

Poniżej podjęto próbę odniesienia się do dominującego w orzecznictwie poglądu o dopuszczalności konstruowania w tym zakresie domniemania faktycznego oraz omówiono niektóre ze wzmiankowanych problemów.

2. Domniemanie czynności zarządu majątkiem wspólnym

W doktrynie brak jest szerszych rozważań na temat założeń przyjmowanych w zakresie tego, czy małżonek nabywający lub zbywający prawo dokonuje nabycia (zbycia) prawa należącego do jego majątku osobistego czy też do majątku wspólnego. W literaturze powiela się najczęściej tezę wypracowaną w orzecznictwie i dotyczącą zasadności formułowania domniemania faktycznego co do takich czynności⁶. Sąd Najwyższy konsekwentnie doszukuje się istnienia domniemania faktycznego, zgodnie

⁵ J. Zralek, *Zgoda jednego z małżonków na dokonanie czynności prawnej przez współmałżonka*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego, ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szykowski*, red. M. Pazdan, E. Drozd, A. Oleszko, Kluczbork 2007, s. 359 i nast.

⁶ Por. J. Ignaczewski, *Mażeńskie ustroje majątkowe. Art. 31-54 KRO. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 23; M. Olczyk, *Komentarz do ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.04.162.1691), w zakresie zmian do ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.64.9.59)*, Komentarz LEX/el.2005.

z którym małżonek nabywający lub zbywający prawo rozporządza prawem wchodzącym w skład majątku wspólnego. Zapatrywanie to zostało najsilniej zaprezentowane w dwóch wyrokach SN: z dnia 17 maja 1985 r.⁷ oraz z dnia 9 stycznia 2001 r.⁸; pojawia się jednak także w wielu innych orzeczeniach⁹. Większość tych orzeczeń wydana została przed nowelizacją kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie stosunków majątkowych małżeńskich. Pomimo to należałoby uznać, że zachowują one swoją aktualność, gdyż nadal stanowią punkt odniesienia dla nowszego orzecznictwa¹⁰.

W sentencji wyroku z dnia 9 stycznia 2001 r., Sąd Najwyższy stwierdził, powtarzając co do istoty sentencję orzeczenia z dnia 17 maja 1985 r., iż „w obowiązującym kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, przyjmującym jako zasadę reżim ustawowej wspólności majątkowej, można konstruować domniemanie faktyczne (art. 231 k.p.c.), oparte na życiowym prawdopodobieństwie, według którego (domniemanie) określone rzeczy w transakcji dokonanej tylko przez jednego z małżonków zostały nabyte z majątku dorobkowego w interesie i na rzecz ustawowej wspólności małżeńskiej. Natomiast nabycie rzeczy z majątku odrębnego małżonka musi wynikać wyraźnie nie tylko z oświadczenia tego małżonka, ale przede wszystkim – z całokształtu okoliczności istotnych prawnie z punktu widzenia przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego”. Sąd Najwyższy uznał, że kryterium decydującym o zaliczeniu przedmiotów majątkowych do majątku wspólnego jest czas ich nabycia, gdyż zgodnie z art. 32 § 1 k.r.o. przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności wchodzą w skład tego majątku. Jedynie w ściśle i wyczerpująco wymienionych przypadkach przedmiot majątkowy nabyty przez małżonka staje się przedmiotem majątku osobistego (obecnie art. 33 pkt 10 k.r.o.). Strona, która

⁷ III CRN 119/85 (OSP 1986/9-10, s. 409 i nast.).

⁸ II CKN 1194/00 (LEX nr 52375).

⁹ Por. np. wyrok SN z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85 (OSP i KA 1086, nr 9-10, poz. 185); uzasadnienia: postanowienia SN z dnia 14 grudnia 1984 r., III CRN 270/84 (OSNC 1985, nr 9, poz. 134), uchwały SN z dnia 29 stycznia 1993 r., III CZP 172/92 (OSNC 1993, nr 6, poz. 110) oraz wyroku SN z dnia 27 stycznia 1999 r., II CKN 408/98 (OSNC 1999, nr 7-8, poz. 136).

¹⁰ Postanowienie SN z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07 (LEX 371389) – zob. tezy i orzeczenia przytoczone w uzasadnieniu tego postanowienia.

powołuje się na surogację, powinna, zdaniem Sądu Najwyższego, wykazać, że dysponowała środkami finansowymi w majątku osobistym, pozwalającymi na nabycie przedmiotu majątkowego.

Pojawia się pytanie, czy przyjęta i – wydaje się – utrwalona linia orzecnicza Sądu Najwyższego możliwa jest do obrony. Na pytanie to nasuwa się odpowiedź negatywna i to nie tylko ze względu na wadliwość prawną przedstawionej koncepcji, ale także ze względu na dalsze konsekwencje, jakie przyjęcie konstrukcji domniemania faktycznego wywołuje, a jakich Sąd Najwyższy nie brał pod uwagę.

Po pierwsze, nie można pomijać faktu, że orzeczenia powołujące się na konstrukcję domniemania faktycznego i ją uzasadniające zostały wydane przed zmianą brzmienia art. 33 k.r.o. ustawą z 2004 r. (w tym zakresie zmiany weszły w życie 20 stycznia 2005 r.). Wprowadzona wspomnianą nowelą zasada pełnej surogacji zmieniła stan prawny leżący u podstaw wspomnianego domniemania. Majątek osobisty małżonków nabrał z tą chwilą dużo większego znaczenia gospodarczego, co oznacza, że małżonek ma obecnie większe możliwości nabywania praw za środki pochodzące z jego majątku osobistego. Nie należy również zapominać o tym, iż przesuwana się średnia granica wieku osób zawierających związki małżeńskie¹¹. Oznacza to, że majątek osobisty (uzyskany przez takie osoby przed zawarciem małżeństwa) nie ma już wyłącznie marginalnego znaczenia. Mechaniczne sięganie do konstrukcji domniemania w zakresie nabywania przedmiotów do majątku wspólnego może nie znajdować uzasadnienia w istniejących obecnie realiach prawnych i społecznych. Ustalenie tych realiów wymagałoby przeprowadzenia odpowiednich badań, bez których wysuwanie apriorycznych wniosków jest przedwczesne.

Po drugie, wątpliwości nasuwa posłużenie się konstrukcją domniemania faktycznego. Podstawą zastosowania przez sąd domniemania faktycznego jako pośredniego środka dowodowego jest art. 231 k.p.c. (powoływany zresztą przez SN w cytowanych wcześniej orzeczeniach). Przepis ten kreuje kompetencję sądu do uznania za ustalone faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, „jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów”. Innymi słowy, sąd wypro-

¹¹ Zob. przykładowo: <http://www.egospodarka.pl/19927,Rozwoj-demograficzny-Polski-do-2006,3,39,1.html>, wizyta dnia 22 stycznia 2009 r.

wadza wniosek o istnieniu określonego faktu na podstawie innych udowodnionych faktów. W związku z tym, że dokonywanie ustaleń tą drogą oparte jest na swobodnym wnioskowaniu, powinno ono odpowiadać zasadom logicznego rozumowania oraz doświadczenia życiowego¹². Domniemanie faktyczne powstaje w drodze indukcji według zasad logiki i doświadczenia¹³. Fakt domniemany nie wymaga ani twierdzenia, ani dowodzenia, natomiast twierdzenia i dowodzenia wymagają fakty składające się na podstawę faktyczną domniemania¹⁴. Możliwość ustalenia faktów w sposób przewidziany w art. 231 k.p.c. wchodzi w grę tylko wówczas, gdy brak jest bezpośrednich środków dowodowych¹⁵. Domniemanie faktyczne, będące rozumowaniem sędziego opartym na wiedzy i doświadczeniu, może być wzruszone przez wykazanie nieprawidłowości tego rozumowania. Ta nieprawidłowość może polegać na tym, że fakt przyjęty przez sąd za podstawę wnioskowania o innym fakcie nie został ustalony, albo też na tym, że fakty składające się na podstawę domniemania faktycznego nie uzasadniają, w świetle wiedzy i doświadczenia życiowego, wyprowadzonego z niej wniosku¹⁶. Tymczasem stworzona w orzecznictwie SN konstrukcja przypomina raczej domniemanie prawne, a nie faktyczne. Wskazują na to: sentencja wyroku z 1985 r. oraz pkt 2 *in fine* sentencji wyroku z 2001 r. i punkt 5 jego uzasadnienia, w których SN stwierdził, że to małżonek powołujący się na fakt nabycia przedmiotu majątkowego za środki pochodzące z majątku osobistego

¹² T. Ereciński, [w:] T. Ereciński J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*, t. I, red. T. Ereciński, Warszawa 2007, s. 544; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *KPC Komentarz*, Warszawa 2008, s. 409; H. Pietrzykowski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2008, s. 267.

¹³ K. Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz do art. 231 k.p.c. (4)*, Legalis.

¹⁴ Tak w orzeczeniu SN z 17 października 2000 r., I CKN 1196/98 (Lex Polonica nr 385106). Zob. też T. Ereciński, [w:] T. Ereciński J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Kodeks...*, s. 544.

¹⁵ T. Ereciński, [w:] T. Ereciński J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Kodeks...*, s. 544; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *KPC Komentarz...*, s. 409.

¹⁶ H. Pietrzykowski, *Zarys...*, s. 267.

powinien ten fakt udowodnić, jeżeli chce przeciwdziałać domniemaniu przyjętemu przez SN.

Dysonans pojawiający się w uzasadnieniach orzeczeń SN wynika z faktu, że konstrukcja domniemania faktycznego z art. 231 k.p.c. nie jest instrumentem, który może pomóc w rozwiązaniu istniejących trudności. Domniemanie faktyczne wymaga bowiem ustalenia (udowodnienia) określonych faktów (podstawy domniemania), z których zasady doświadczenia życiowego oraz logiki pozwalają wnioskować o istnieniu innych faktów. Tymczasem konstrukcja przyjmowana przez SN nie opiera się na udowodnionych w toku postępowania dowodowych faktach, które stanowić mają podstawę domniemania. Tym samym nie da się przeprowadzić dowodu obalającego podstawę domniemania, bowiem takiej podstawy nie ma. Wnioski SN wynikają nie z faktów ustalonych w danym postępowaniu, lecz z odpowiednich przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Chodzi o art. 32 § 2 k.r.o., zgodnie z którym środki pieniężne „pozyskiwane” przez małżonków w czasie trwania małżeństwa wchodzić co do zasady w skład majątku wspólnego. Jeżeli więc małżonek nabywa prawo za środki pieniężne, można zakładać, że środki te pochodzą z majątku wspólnego, a nie z majątku osobistego. Nie jest to oczywiście domniemanie prawne *sensu stricto*, ponieważ norma prawna nie nakazuje wyciągania przedstawionych wniosków, nie jest to jednak także domniemanie faktyczne. Można w tym przypadku mówić o przyjęciu określonych założeń wynikających z brzmienia obowiązujących przepisów, a nie o domniemaniu faktycznym.

Po trzecie, przyjęcie założenia, że środki wydawane przez małżonka pochodzą z majątku wspólnego, nie może być absolutyzowane, choć niewątpliwie jest ono pomocne wówczas, gdy pojawiają się trudności w ustaleniu, z jakiego majątku pochodziły środki na nabycie określonego prawa. Przyjęcie stanowiska SN, zgodnie z którym fakt nabycia przedmiotów majątkowych ze środków z majątku osobistego musi być w każdym przypadku udowodniony, prowadzi do trudnych do zaakceptowania następstw. W pierwszej kolejności przyjęcie istnienia takiego „domniemania” znacząco utrudni prowadzenie egzekucji ograniczonej do majątku osobistego jednego z małżonków. Komornik w toku dokonywanego zajęcia egzekucyjnego (art. 845 i nast., art. 891² k.p.c., art. 896 i nast., art. 910 i nast. k.p.c.) powinien uwzględniać owo „domniemanie”, co w praktyce

wykluczałoby jakiekolwiek skuteczne czynności komornicze co do ruchomości znajdujących się w posiadaniu małżonków. Jeżeli nawet doszłoby do zajęcia, należałoby – uwzględniając takie „domniemanie” – zwolnić zajęte przedmioty, jeżeli małżonkowie wystąpiliby z takim powództwem na podstawie art. 841 k.p.c. (nie przedstawiając jakichkolwiek dowodów wskazujących na to, że przedmiot należy do majątku wspólnego). W drugiej kolejności pojawią się niemożliwe do przewyciężenia trudności w nabywaniu praw do majątku osobistego przez małżonka w drodze umowy zawieranej w formie aktu notarialnego¹⁷. W trzeciej kolejności powstają wątpliwości co do tego, w jaki sposób należy ustalać, że przedmiot nabywany w toku jakiegokolwiek przetargu (aukcji) przez małżonka nabywany jest do majątku osobistego. Jeżeli nie wystarczałoby oświadczenie małżonka, zarówno w toku licytacji, jak i w ramach czynności notarialnych, konieczne byłoby przeprowadzanie jakiegoś rodzaju postępowania dowodowego, w którym małżonek „obałaby” wspomniane „domniemanie faktyczne” nabywania przedmiotu ze środków z majątku wspólnego. Chodzi tu oczywiście o te przypadki, w których dla dokonania czynności prawnej potrzebna jest zgoda współmałżonka (art. 37 k.r.o.). Problem obejmuje więc swoim zasięgiem m.in. nabywanie i zbywanie oraz obciążanie nieruchomości przez jednego z małżonków, nabywanie nieruchomości w toku licytacji organizowanej przez likwidatora spółki, nabywanie własności nieruchomości lub użytkowania wieczystego gruntów Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego¹⁸.

Warto zwrócić uwagę, że bezkrytyczne przyjęcie konstrukcji „domniemanie faktyczne” prowadzi często do zmiany rozkładu ciężaru dowodu i to w przypadkach, w których taka zmiana nie wydaje się uzasadniona. Każdy zainteresowany wykazaniem, że konkretny przedmiot majątkowy nie należy do majątku wspólnego małżonków, lecz do majątku osobistego jednego z nich, zostaje wówczas obciążony obowiązkiem wzruszania przedstawionego „domniemanie” i przeprowadzania dowodu, że dany przedmiot wchodzi do majątku osobistego (w związku

¹⁷ Szerzej zagadnienie omawiane jest w dalszej części rozważań.

¹⁸ Na tle uchwały SN z dnia 22 marca 2007 r., III CZP 13/2007 (Monitor Prawniczy 2007, nr 9, s. 458) problem nie powstanie przy nabywaniu nieruchomości przez małżonka w sądowym postępowaniu egzekucyjnym. W orzeczeniu tym SN uznał, że wymogów z art. 37 k.r.o. nie stosuje się do takiego nabycia. Podobnie J. Z r a ł e k, *Zgoda jednego...*, s. 371.

z działaniem zasady surogacji). Warto przy tym zauważyć, iż nie zawsze problem dotyczy relacji pomiędzy małżonkami. Mechaniczne stosowanie przyjętych założeń może bowiem okazać się krzywdzące dla osób dokonujących czynności prawnych z jednym z małżonków czy też dla wierzyciela prowadzącego egzekucję z majątku osobistego.

Po czwarte, przeciwdziałanie „domniemaniu” budowanemu przez Sąd Najwyższy jest utrudnione z uwagi na to, iż nadaje on różnym elementom konstrukcyjnym domniemania faktycznego różną wagę. Wydaje się tymczasem, że choć rola kryteriów: doświadczenia życiowego i zasad logiki jest przy budowaniu domniemania faktycznego różna, to jednak dopiero ich kumulatywne zastosowanie pozwala na prawidłowe skonstruowanie domniemania. O ile odwołanie się do doświadczenia życiowego ma charakter zobiektywizowany, gdyż odnosi się do większej liczby przypadków obserwowanych w życiu społecznym, o tyle zasady logiki odnosić się muszą do zindywidualizowanej sytuacji. Można więc przyjąć (choć, jak wspomniano już wyżej, autorzy niniejszego opracowania odnoszą się do takiego poglądu z zastrzeżeniami), że zgodnie z doświadczeniem życiowym majątek zgromadzony przez małżonków jest objęty wspólnością, jednak w rozpatrywanym indywidualnie przypadku założenie takie może okazać się niezgodne z zasadami logiki, np. z uwagi na to, iż zgromadzony przez małżonków przed zawarciem małżeństwa majątek był znaczny, zaś małżeństwo trwało krótko. Tymczasem subiektywny element w postaci zasad logiki, w oparciu o który budowane powinno być domniemanie faktyczne, jest w orzecznictwie SN zbyt mało akcentowany czy wręcz pomijany, podczas gdy obiektywne kryterium doświadczenia życiowego (ujęte globalnie) znajduje się w centralnym punkcie rozważań. Wpływa to niewątpliwie na orzecznictwo sądów powszechnych, które dość mechanicznie stosują „domniemanie faktyczne”, odwołując się do doświadczenia życiowego. Skutkuje to jednocześnie tym, iż sądy oczekują, że strona powołująca się na fakt nabycia przedmiotu majątkowego do majątku osobistego wykaże ten fakt bezpośrednimi środkami dowodowymi, nie wymagając jednocześnie od strony powołującej się na twierdzenie przeciwne powołania jakichkolwiek dowodów. Wyżej wspomniano zaś, że domniemanie faktyczne obalić można albo poprzez wykazanie jego niezgodności z doświadczeniem życiowym albo z zasadami logiki. Praktyka sądów, polegająca na rozłożeniu pomiędzy stronami ciężaru dowodu w ten

sposób, iż jedynie strona powołująca się na fakt nabycia przedmiotu majątkowego za środki pochodzące z jej majątku osobistego jest obowiązana do przedłożenia dowodów, powoduje, że „domniemanie” o przynależności przedmiotów majątkowych do majątku wspólnego zostaje zrównane w skutkach z domniemaniem prawnym.

3. Nabywanie przedmiotu majątkowego wymienionego w art. 37 k.r.o.

Jak już wspomniano, szczególne zainteresowanie w praktyce notariatu budzi dokonywanie czynności wymienionych w art. 37 k.r.o. W szczególności wątpliwości dotyczą tego, jak dalece notariusz sporządzający akt notarialny, zawierający umowę będącą podstawą nabycia przez małżonka przedmiotu majątkowego, może ingerować w treść stosunków majątkowych małżonków oraz jakie miałyby mu przysługiwać w tym zakresie środki.

Zgodnie z orzeczeniem SN z dnia 17 maja 1985 r., nabycie przedmiotu do majątku odrębnego wynikać ma nie tylko z oświadczenia małżonka, ale przede wszystkim z całokształtu okoliczności. Przyjęcie takich założeń w odniesieniu do czynności prawnych dokonywanych w formie aktu notarialnego oznaczałoby, że notariusz nie może poprzestać na oświadczeniu małżonka o tym, że przedmiot nabywany jest do jego majątku osobistego. Nie za bardzo przy tym wiadomo, na czym miałyby polegać „ocena całokształtu okoliczności” dokonywana wówczas przez notariusza. W szczególności nasuwa się pytanie, czy notariusz może (powinien?) żądać od małżonka będącego stroną czynności prawnej przedstawienia dowodów, które miałyby obalić „domniemanie” konstruowane przez Sąd Najwyższy. Nie ulega wątpliwości, że notariusz nie ma kompetencji do przeprowadzania oceny dowodów (taką kompetencję ma tylko sąd na podstawie właściwych przepisów kodeksu postępowania cywilnego). Trudno więc sobie wyobrazić jakiegokolwiek „postępowanie dowodowe” przed notariuszem (pomijając już kwestię tego, w jaki sposób dowód nabycia nieruchomości ze środków pochodzących z majątku osobistego miałyby zostać przeprowadzony). Jeżeli więc przyjmie się domniemanie nabywania przedmiotu do majątku wspólnego i wykluczy się postępowanie dowodowe przed notariuszem mające to domniemanie obalić – w praktyce uniemożliwi się nabycie nieruchomości przez małżonka do

jego majątku osobistego. Nawet jednak, gdyby dopuścić przeprowadzanie odpowiedniego dowodu przez małżonka, nie usunie się istniejących trudności. Jak zwrócono uwagę w literaturze, małżonkowie nierzadko sami nie są w stanie wiążąco odpowiedzieć na pytanie o pochodzenie środków na nabycie nieruchomości¹⁹. Co więcej, zapłata za nabywaną nieruchomość często następuje już po zawarciu umowy notarialnej. Fakt istnienia wystarczających środków w majątku osobistym na nabycie nieruchomości nie oznacza jeszcze, że właśnie te środki zostaną przeznaczone na zapłatę. Małżonkowie mogą bowiem dysponować także odpowiednią kwotą środków wspólnych. W chwili sporządzania aktu notarialnego nie istnieje możliwość ustalenia tego, z jakiego „budżetu” ostatecznie nastąpi zapłata. Zgodnie z treścią art. 157 k.c. skutek w postaci przejścia prawa własności i wejścia nieruchomości do danego majątku (osobistego lub wspólnego) musi nastąpić z chwilą zawarcia umowy. Nie jest możliwe uzależnienie oceny prawnej od zdarzenia przyszłego w stosunku do chwili sporządzenia aktu notarialnego²⁰. W praktyce więc decydujące dla notariusza znaczenie musi mieć oświadczenie składane przez małżonka. W braku takiego oświadczenia dopuszczalne wydaje się przyjęcie, zgodnie z zasadami doświadczenia życiowego, przy uwzględnieniu treści art. 31 k.r.o., że nabycie następuje do majątku wspólnego. Jeżeli jednak małżonek składa oświadczenie o wejściu prawa do jego majątku osobistego (w związku z faktem, że zapłata nastąpi ze środków z majątku osobistego), nie ma podstaw, aby notariusz takiego oświadczenia nie uwzględnił, powołując się na wspomniane „domniemanie”. Jednocześnie notariusz nie ma możliwości zweryfikowania prawdziwości takiego oświadczenia²¹, tym bardziej że – jak o tym wspomniano – zapłata nastąpić może dopiero po sporządzeniu aktu notarialnego. Treść oświadczenia zadecyduje więc m.in. o tym, jaka będzie treść wpisu prawa własności w księdze wieczystej, dokonanego na podstawie danego aktu notarialnego. Wydaje się bowiem, że sąd wieczystoksięgowy nie powinien – ze względu na ograniczony

¹⁹ A. Szpunar, *Nabycie własności nieruchomości na rzecz majątku wspólnego przez jednego z małżonków*, Rejent 1996, nr 3, s. 17; S. Rzonca, *Pojęcie zarządu majątkiem wspólnym małżonków*, Warszawa 1982, s. 45.

²⁰ Tak też P. Wójcik, *Nabycie...*, s. 128.

²¹ Tamże, s. 129.

zakres postępowania dowodowego w tym postępowaniu (art. 628⁸ k.p.c.) – weryfikować prawdziwości oświadczenia małżonka przed notariuszem.

Należy się wobec tego zastanowić, jakie będą konsekwencje prawne w przypadku, gdy oświadczenie małżonka nie pokrywa się z rzeczywistym stanem prawnym (gdy zapłata nastąpi z innego majątku niż deklarował to małżonek przed notariuszem). Możliwe są dwa scenariusze:

a) małżonek zadeklarował, że nabycie nieruchomości następuje do majątku wspólnego lub też nie złożył deklaracji, wobec czego przyjęto, że nabycie następuje do tego majątku, a zapłata nastąpiła ze środków z majątku osobistego;

b) małżonek zadeklarował, że nabycie nieruchomości następuje do jego majątku osobistego, natomiast zapłata nastąpiła ze środków z majątku wspólnego.

Przyjąć należy, że środki pieniężne również stanowią składnik określonego majątku: bądź wspólnego, bądź osobistego²². W związku z tym zobowiązanie dotyczące konkretnych środków pieniężnych jest albo czynnością zarządu majątkiem wspólnym, albo też czynnością zarządu majątkiem osobistym – w zależności od tego, których środków dotyczy. Wymóg uzyskania zgody, o którym mowa w art. 37 k.r.o. dotyczy tylko i wyłącznie takich czynności, które są czynnościami zarządu majątkiem wspólnym²³. Oznacza to, że zgoda współmałżonka konieczna jest tylko wówczas, gdy nabycie nieruchomości następuje do majątku wspólnego (czyli ze środków pochodzących z majątku wspólnego). Należy też zgodzić się z powszechnie wypowiedaną tezą, że czynność prawna wywoła skutki wynikające z ustawy niezależnie od wspomnianego powyżej zapewnienia złożonego przez małżonka²⁴.

²² Tak też P. Wójcik, *Nabycie...*, s. 135; A. Kozioł, J. Zralek, *Zaciąganie zobowiązań przez małżonków* (Materiały ogólnopolskiego zjazdu cywilistów – w druku).

²³ Na tym tle pojawiły się w doktrynie znaczne rozbieżności. Zob. J. Zralek, *Zgoda...*, s. 359 i nast. i przytoczone tam rozbieżne poglądy. Orzecznictwo w poprzednio obowiązującym stanie prawnym przyjmowało przedstawiony punkt widzenia. Zob. m.in.: uchwała SN z dnia 9 lipca 1993 r., III CZP 94/93 (Monitor Prawniczy 1993, nr 6, s. 172); wyrok SN z dnia 7 stycznia 2003 r., II CKN 1106/2000 (Lex Polonica nr 376138). Pogląd zachował jednak swoją aktualność, pomimo to, że dotyczył czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu.

²⁴ Por. orzeczenie i literaturę przytoczoną w przypisie 3.

W sytuacji opisanej w pkt. a problemy praktyczne nie powstaną. Notariusz domagać się będzie przedstawienia zgody współmałżonka na dokonywaną czynność prawną. Czynność prawna dokonana przed notariuszem jest skuteczna, jednak nabycie następuje do majątku osobistego, a nie do majątku wspólnego (niezależnie od wyrażania zgody przez drugiego małżonka). Niezgodność, jaka pojawi się w wyniku wpisania do księgi wieczystej obu małżonków jako współwłaścicieli na zasadach małżeńskiej współwłasności łącznej a rzeczywistym stanem prawnym usunięta może zostać wyłącznie w trybie z art. 10 u.k.w.h.

Dużo większe komplikacje pojawiają się w sytuacji opisanej w pkt. b. W związku ze złożeniem odpowiedniego oświadczenia przez małżonka nie ma podstaw do domagania się przez notariusza zgody współmałżonka, ponieważ czynność nie jest wówczas czynnością zarządu majątkiem wspólnym²⁵. Umowa objęta zakresem działania art. 37 k.r.o. zostaje zawarta bez wymaganej zgody współmałżonka. Kodeks daje możliwość potwierdzenia czynności dokonanej bez wymaganej zgody. Po potwierdzeniu nabycia przez współmałżonka możliwe jest uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym na podstawie art. 10 u.k.w.h. Jak jednak ocenić istniejący stan prawny w sytuacji, gdy współmałżonek nie wyraża zgody na dokonaną przed notariuszem czynność drugiego małżonka? Zgodnie z art. 37 k.r.o. umowa taka okazuje się nieważna. Dojść do głosu mogą natomiast przepisy o ochronie kontrahenta, który dokonał czynności prawnej w dobrej wierze (art. 38 k.r.o.)²⁶. Warto zwrócić uwagę, że przepisem takim będzie w opisywanym przypadku art. 169 k.c., a nie przepisy o rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych. Ochronie podlega bowiem kontrahent współmałżonka, który otrzymał kwotę pieniężną, a nie małżonek, który nabył nieruchomości. Na marginesie wspomnieć trzeba, że przepisy o ochronie dobrej wiary nabywcy tak nieruchomości, jak i ruchomości nie są zsynchronizowane z brzmieniem art. 37 k.r.o. Zarówno w przypadku art. 5 u.k.w.h. jak i art. 169 k.c., podkreśla się, że przepisy te nie konwalidują nieważności czynności prawnej, lecz jedynie sanują brak uprawnienia po stronie zbywcy²⁷.

²⁵ J. Zralek, *Zgoda...*, s. 359 i nast.

²⁶ P. Wójcik, *Nabycie...*, s. 130.

²⁷ W zakresie nieruchomości zob. S. Rudnicki, *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu w sprawach wieczystoksięgowych. Komentarz*, War-

Tymczasem art. 37 k.r.o. przewiduje, że czynność prawna dokonana pomimo odmowy wyrażenia zgody przez współmałżonka jest nieważna. Trzeba jednak pamiętać, że art. 38 k.r.o. odsyła do stosowania przepisów o ochronie osób działających w dobrej wierze odpowiednio, a nie wprost. Należy zgodzić się z twierdzeniem, że w tym przypadku przepisy te – stosowane odpowiednio – doprowadzą do konwalidacji nieważnej czynności prawnej, o ile jedyną przyczyną nieważności jest brak zgody współmałżonka na dokonanie czynności²⁸. Czynność wywoła skutki prawne niezależnie od tego, że została dokonana bez zgody współmałżonka, natomiast nieruchomości wejdzie wówczas do majątku wspólnego (wbrew odmiennej deklaracji złożonej przez małżonka przed notariuszem).

Mniej komplikacji pojawia się w przypadku, gdy jeden z małżonków zbywa nieruchomość lub ją obciąża (np. ustanawia hipotekę). Konsekwentnie należy przyjąć, że art. 37 k.r.o. obejmuje zbycie lub obciążenie nieruchomości wspólnej, nie dotyczy natomiast nieruchomości będącej składnikiem majątku osobistego małżonka. Dla notariusza wiążący w tym zakresie powinien być przedstawiony przez małżonka wypis z księgi wieczystej. Wspomniane wcześniej „domniemanie” wejścia prawa do majątku wspólnego nie może doprowadzić do negowania stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej. Nie ma wówczas potrzeby odbierania oświadczenia od małżonka, dotyczącego stanu prawnego nieruchomości. Oczywiście w sytuacji, w której w księdze wieczystej ujawnieni są oboje małżonkowie na zasadzie majątkowej wspólności małżeńskiej, notariusz odmówi sporządzenia aktu notarialnego bez zgody współmałżonka. Czynność taka zakwalifikowana zostanie jako zarząd majątkiem wspólnym.

Problemy nie powinny powstać także w przypadku zbycia nieruchomości niemającej urządzonej księgi wieczystej. Przynależność nieruchomości do określonego majątku wynika najczęściej z dokumentów, które małżonek musi notariuszowi przedstawić, aby wykazać tytuł prawny do dysponowania nieruchomością.

szawa 2006, komentarz do art. 5(10); w zakresie ruchomości zob. t e n ż e, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2006, s. 170.

²⁸ Tak też M. S y c h o w i c z, [w:] M. S y c h o w i c z, H. C i e p ł a, S. K a l u s, B. C z e c h, T. D o m i ń c z y k, K. P i a s e c k i, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pia-secki, Warszawa 2006, komentarz do art. 38(1), który stwierdza, że art. 38 k.r.o. wyłącza skutek nieważności czynności prawnej.

4. Podział majątku wspólnego

Do sporów na tle przynależności konkretnego przedmiotu do majątku wspólnego bądź osobistego małżonków dochodzi najczęściej w toku postępowania sądowego, w którym przeprowadzany jest podział tego majątku. Zasadniczo problemy nie powinny powstawać w przypadku umownego podziału majątku (np. w związku z zawieraniem umowy o rozdzielną majątkową). Ze względu na ramy opracowania nie zostaną podjęte rozważania dotyczące sytuacji, w której podział umowny nie odzwierciedla rzeczywistego stanu prawnego (np. małżonkowie deklarują, że konkretne przedmioty nie są przedmiotem podziału, gdyż wchodzi do majątku osobistego jednego z nich, podczas gdy w rzeczywistości są one objęte wspólnością). Sądowy podział majątku wspólnego może przebiegać z udziałem samych małżonków (lub byłych małżonków) – np. w związku z orzeczeniem o separacji lub o ustaniu małżeństwa. Możliwe jest również postępowanie z udziałem osób trzecich (np. w ramach postępowania spadkowego, gdy spadkodawcą jest jeden z małżonków lub na żądanie wierzyciela jednego z małżonków w związku z art. 52 § 1a k.r.o.). W toku takiego postępowania pojawi się konieczność kwalifikacji czynności dokonywanych w przeszłości przez małżonków oraz wątek rozliczania nakładów na majątek osobisty lub wspólny.

W postępowaniu o podział majątku odżywa pytanie o kryteria, jakimi powinien kierować się sąd, ustalając skład majątku wspólnego. Omawiając tę kwestię, nie można zapominać o dwóch okolicznościach. Po pierwsze, postępowanie o podział majątku wspólnego może być prowadzone wiele lat po dokonaniu czynności dotyczących składników wchodzących do majątków małżonków²⁹. Po drugie, w postępowaniu mogą uczestniczyć osoby trzecie, mające interes w tym, aby majątek wspólny okazał się jak najobszerniejszy (np. spadkobiercy dziedziczący w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, zainteresowani tym, aby jak najmniej składników majątkowych wchodziło do majątku osobistego małżonka pozostałego przy życiu, wierzyciel jednego małżonka zainteresowany tym, aby majątek osobisty drugiego małżonka, który nie podlega podziałowi na mocy art. 52

²⁹ Zob. przykładowo orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 5 października 2006 r., VI ACa 267/06, (Rejent 2006, nr 12, s. 192), w którym sąd dopuścił możliwość sądowego ustalenia odrębności majątku po 20 latach małżeństwa.

§ 1a k.r.o., okazał się jak najskromniejszy). Z tego względu trzeba z dużą ostrożnością podchodzić do każdej konkretnej sprawy. Z pewnością nie jest zasadne poprzestanie na stwierdzeniu istnienia domniemania faktycznego o przynależności przedmiotów majątkowych do majątku wspólnego. Tym bardziej nie wydaje się dopuszczalne aprioryczne zanegowanie prawdziwości oświadczenia obojga małżonków w przedmiocie wejścia nabywanego przedmiotu majątkowego do majątku osobistego jednego z małżonków³⁰.

W sprawach o podział majątku wspólnego wyłącznie właściwym do rozstrzygnięcia o losach prawnych nieruchomości jest sąd dokonujący podziału. Nie znajduje tu zastosowania art. 10 u.k.w.h.³¹ Przyjęcie wniosków wynikających z orzecznictwa SN może doprowadzić do zmiany stanu własności ujawnionego w księdze wieczystej, mimo braku dostatecznych dowodów i to w dodatku wbrew oświadczeniu samych zainteresowanych. Konstrukcja „domniemania faktycznego” może poza tym rzutować na ukształtowanie w przyszłości poglądów dotyczących wprowadzenia przymusowej rozdzielności majątkowej na żądanie wierzyciela jednego z małżonków (art. 52 § 1a k.r.o.). Na skutek przyjmowania „domniemania faktycznego” dotyczącego przynależności przedmiotów majątkowych do majątku wspólnego wierzyciel zyska możliwość „wciągnięcia” do majątku wspólnego (z którego części będzie się zaspokajać) nieruchomości będącej w majątku osobistym małżonka, który nie jest jego dłużnikiem. Oznaczałoby to między innymi, że małżonek, który nabywa nieruchomość do swojego majątku osobistego, musi bezterminowo zachowywać dowody tego, że miał środki na nabycie danej nieruchomości w swoim majątku osobistym. W przeciwnym wypadku każdy zainteresowany będzie miał możliwość powołać się nawet za kilkadziesiąt lat na istnienie „domniemania” przynależności nieruchomości do majątku wspólnego, jeżeli w chwili postępowania małżonek (czy nawet jego spadkobiercy) nie będzie w stanie przeprowadzić dowodu mającego to „domniemanie” obalić. Takie podejście stanowi niewątpliwie źródło zagrożenia dla bezpieczeństwa obrotu.

³⁰ Tak SN w postanowieniu z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07.

³¹ H. Cieplą, [w:] H. Cieplą, E. Bałan-Gonciarz, *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Komentarz. Wzory wniosków o wpis. Wzory wpisów do księgi wieczystej*, Oficyna 2007, komentarz do art. 10(3).

Przedstawione rozważania ponownie skłaniają do wniosku, że nie można przyjąć założenia o istnieniu „domniemania faktycznego”, a następnie mechanicznie sięgać do tej konstrukcji, bez głębszego zastanowienia się nad konsekwencjami takiego podejścia. Wydaje się, że jeżeli nie istnieją żadne dane wskazujące na to, do jakiego majątku wszedł nabywany przez małżonka przedmiot majątkowy, można przyjąć założenie, że znalazł się on w majątku wspólnym. Jeśli jednak pojawiają się przesłanki, z których może wynikać, iż przedmiot wszedł do majątku osobistego (związane np. z dotychczasowym zachowaniem się małżonków, składanymi przez nich oświadczeniami itp.), należy dokładniej badać sprawę. Nie można zwłaszcza odmawiać jakiegokolwiek znaczenia oświadczeniu małżonka w sytuacji, gdy nie są znane okoliczności wskazujące na to, że oświadczenie to jest niezgodne ze stanem faktycznym.

5. Wnioski

Z przedstawionych rozważań wynika, że zagadnienie przynależności przedmiotów majątkowych do jednego z majątków małżonków (wspólnego bądź osobistego) wymaga dalszych badań. Powyżej wskazano wiele stanów faktycznych, w których stosowanie wypracowanej przez orzecznictwo konstrukcji domniemania faktycznego, zgodnie z którą przedmioty nabywane przez jednego z małżonków są składnikiem majątku wspólnego, prowadzi do wniosków trudnych do zaakceptowania. Doktryna nie przedstawiła jak do tej pory rozwiązania alternatywnego, które mogłoby takim następstwom przeciwdziałać. Pozostaje mieć nadzieję, że niniejsze opracowanie stanowić będzie przyczynek do podjęcia pogłębionej dyskusji dotyczącej tego zagadnienia.